

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ ТА КОНСТИТУЦІЙНЕ СУДОЧИНСТВО

DOI: <https://doi.org/10.21564/2707-7039.2.318234>

Сергій Максимов*

Шановні читачі!

Поточний номер журналу присвячено темі співвідношення європейських цінностей і конституційного судочинства та методологічним проблемам права. Він є продовженням панельної дискусії “Європейські цінності та конституційне судочинство,” проведеної в рамках V Харківського міжнародного юридичного форуму 20 вересня 2021 року. На заході обговорювався широкий спектр світоглядних (ціннісних) і методологічних проблем конституційного судочинства у компаративній перспективі під кутом зору його європеїзації та раціоналізації. У роботі панелі взяли участь провідні українські та зарубіжні дослідники, а також судді Конституційного Суду України і конституційних судів Польщі та Литви. Обговорення зазначеної теми відбувалося за такими напрямками: 1) європейські цінності та конституціоналізм; 2) цінності та конституційна юстиція; 3) конституційна юстиція та конституційна доктрина в Україні; 4) юридична методологія конституційного судочинства. Статті, підготовлені на основі виступів на заході, склали зміст головної рубрики цього номера.

Номер відкриває стаття **Мартина Крігера**, професора Університету Нового Південного Вельсу (Сідней, Австралія) “Врівноважена влада: ‘Культурне досягнення універсального значення.” Автор поділяє позицію англійського історика Е. П. Томпсона, який визнав верховенство права культурним досягненням універсального значення. Таке ставлення до верховенства права протиставляється як позиції, що бачить у верховенстві права лише

* Сергій Іванович Максимов, доктор юридичних наук, професор кафедри теорії і філософії права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого; член-кореспондент Національної академії правових наук України; головний редактор журналу “Філософія права і загальна теорія права.”

Sergiy Maksymov, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor at the Department of Theory and Philosophy of Law, Yaroslav Mudryi National Law University; Correspondence-member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; Editor-in-chief of “Philosophy of Law and General Theory of Law” journal.

e-mail: s_maximov@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3165-8142>

“модне слово,” так і деяким помилковим тлумаченням цього феномену. Автор вважає, що верховенство права є культурним досягненням універсального значення, поняттям і реалізацією стану речей, у якому влада надійно стримана, щоб не бути здатною до свавільного зловживання. Звідси помилково було б ототожнювати його з будь-яким нібито канонічним упорядкуванням форм, інститутів чи правил, які враховуються або припускаються як його втілення.

Автор показує, що дехто робить таку помилку, наївно вважаючи, що створення знайомих інституцій, які викликають асоціацію з “верховенством права,” – це те саме, що й генерування верховенства права. Невтішна історія просування верховенства права в усьому світі показує, що це не так. З іншого боку, сучасні неліберальні, часто популістські, режими охоче схвалюють таку помилку і вдають, що вони віддані верховенству права, показуючи відповідність правовим формам, натомість систематично підриваючи, власне, верховенство права і зловживаючи ним. Автор вважає, що слід відкинути подібні тлумачення цього феномену – як наївні, так і зловмисні.

Райнер Арнольд, професор Університету Регенсбургу (Німеччина), у статті “Конституційне правосуддя і реалізація ключових цінностей конституціоналізму” звертає увагу на ту значну роль, яку відіграють судді в сучасному конституціоналізмі. Ця роль виражається в тлумаченні звичайних законів і конституції для того, щоб довести останню до її повного вираження та захистити її судовими засобами.

Суддя, насамперед конституційний суддя, повинен включити до свого розгляду основні цінності конституції, що складаються з гарантії людської гідності, принципу свободи та рівності, і взяти це до уваги для тлумачення. Суддя повинен вирішувати колізії різних конституційних цінностей із адекватним урахуванням у сенсі так званої практичної узгодженості. Важливо, щоб у разі обмеження свободи належним чином застосовувався принцип пропорційності та поважалася суть фундаментального права. При цьому національні фундаментальні права повинні тлумачитися у світлі регіональних і універсальних гарантій прав людини.

Старший науковий співробітник Інституту філософії імені Григорія Сковороди НАН України **Роман Зимовець** у статті “Сучасні межі конституційного патріотизму” піддає аналізу один із загальноновживаних концептів політичної філософії – “конституційний патріотизм.” Виникнувши в локальних умовах повоєнного розділення Німеччини, він став особливо затребуваним наприкінці минулого століття у зв’язку з подальшою глобалізацією і мультикультуралізацією світового суспільства та створенням Європейського Союзу. Конституційний патріотизм розглядається насамперед як більш абстрактна форма соціальної інтеграції, що приходить на зміну традиційній колективній ідентичності національної спільноти у формі ліберально-демократичної політичної культури. У такий спосіб він став відповіддю на закид комунітаризму в бік лібералізму щодо неврахування проблеми мотивації захисту ліберально-демократичних інституцій. Автор розглядає парадокс толерантності – проблему толерантного ставлення до нетолерантних щодо ліберальної політичної культури суспільства груп, – що окреслює екзистенційні межі космополітично ви-

тлумаченого конституційного патріотизму. Цей парадокс актуалізувався у сьогоденні внаслідок європейської міграційної кризи, а також гібридних війн, одним з інструментів яких стало використання демократичних інституцій для руйнації конституційного ладу.

Любомир Летнянчин, доцент Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, у статті “Конституційна доктрина України: проблеми юридизації, трансформації та європеїзації” робить аналіз конституційної доктрини України як такої, що поступово формується у процесі діяльності Конституційного Суду України. Саме для того, щоб процес формування конституційної доктрини України мав послідовний, системний характер, а також для підвищення її юридичної значущості й нормативної ваги (сили), у статті підтримано законодавчу ініціативу українських парламентарів щодо юридизації (легалізації) категорії “конституційна доктрина України,” щоправда, у вузькому її розумінні: як продукту діяльності органу конституційної юрисдикції, втіленого в юридичних позиціях.

Вплив як американської, так і європейської конституційних парадигм на офіційну конституційну доктрину України автор помічає через послідовне утвердження Конституційним Судом України фундаментальних конституційних цінностей свободи та людської гідності. Питання про їх взаємне співіснування, на думку автора, може бути предметом дискусій і навіть спорів. Повноцінне утвердження цінності свободи розкривається через свободу українського народу, яка в цей історичний період виборюється на полі бою.

Професор Києво-Могилянської академії **Станіслав Шевчук** у статті “Обмеження прав людини в умовах війни і миру: конституційний аспект” проводить доктринальний аналіз конституційних критеріїв обмежень щодо прав людини. Автор ставить питання про те, чи відрізняються зміст та обсяг цих обмежень в умовах воєнного стану й у мирний час, а також про те, чи надає конституція державі можливість виходу за її межі під час збройної відповіді агресору. Стверджується, що запровадження більш суворих обмежень на права людини під час воєнного стану повинно бути збалансованим із конституційною вимогою, адресованою до держави, діяти згідно з конституцією. Стверджується, що звуження змісту й обсягу існуючих конституційних прав і свобод людини є їх обмеженням, а обмеження допускаються Конституцією. Робиться висновок про те, що права і свободи, які згідно з переліком у частині другій ст. 64 Конституції України не підлягають обмеженням, обмежуються за критеріями мирного часу, тобто не підлягають екстраординарним обмеженням під час війни. Щодо інших конституційних прав і свобод, що не потрапили до зазначеного переліку у ст. 64 Конституції України, можуть діяти більш суворі обмеження щодо прав і свобод з боку держави; такі обмеження мають переслідувати легітимну мету й бути виправданими необхідністю отримання перемоги над ворогом.

Професорка Університету імені Миколаса Ромеріса **Тома Бірмонтієне** на досвіді Литви розкриває конституційні підстави для звільнення суддів з посади. Авторка стверджує, що припинення повноважень судді є процесом, який ініціюється і певною мірою реалізується політичними інституціями. Отже, надзвичайно важливо, щоб Рада суддів – орган суддівського врядування у Литві – відповідно до вимог належної процедури залишалася

незалежною під час ініціювання звільнення судді з посади. Роль Ради суддів як гаранта незалежності судової влади стала ще важливішою в питанні звільнення суддів після того, як Конституційний суд ширше розвинув конституційну доктрину і наділив значними повноваженнями цей керівний орган самоорганізації суддів, який може захистити суддів від можливого майбутнього популістського політичного тиску у випадках їх усунення з посад.

Підстави для звільнення судді з посади, передбачені ст. 115 Конституції Литви, а саме поведінка, що дискредитує посаду судді, також можуть збігатися з конституційними підставами для імпічменту, але, на жаль, Конституційний суд не сформулював чітких критеріїв розмежування таких конституційних підстав для припинення суддівського мандата. У статті зроблено висновок, що звільнення судді шляхом імпічменту стає альтернативним, більш теоретичним варіантом, залишаючи ініціативу процесу імпічменту на розсуд парламенту, попри потужну конституційну доктрину з процедури імпічменту, яку було розроблено щодо конституційних обов'язків Президента Республіки і членів парламенту в цій процедурі.

У центрі уваги двох наступних статей є питання *методології права*.

Проблемі осмислення тіла як правового феномену через протиставлення тіла права і права тіла присвячено статтю **Олексія Стовби**. Автор підкреслює, що, незважаючи на те, що тіло онтологічно є найближчим до нас, із правової точки зору воно є одним із найбільш загадкових правових явищ. Проте феномен тіла на теперішній час залишається поза увагою українських юристів. Це призводить до відсутності концептуального розуміння тіла як правового явища і до невизначеності правового регулювання щодо тіла людини як такого. Унаслідок цього можна констатувати, що феномен тіла необхідно досягнути з філософсько-правової точки зору. Результатом такого осмислення є виокремлення таких онтологічних рис тіла як правового феномену: синкретичності, лімінальності й інтенціональності. Це, своєю чергою, дає підстави стверджувати, що тілу іманентно властива нормативність, коли воно само є гіпотезою і диспозицією для оточуючих осіб, а неможливість комунікації з ним – санкцією. У підсумку автор доходить висновку, що недоторканність тіла слід закріпити на законодавчому рівні та зробити відповідні доповнення до Цивільного та Кримінального кодексів України.

Стаття **Сергія Максимова** “Методологічний правовий позитивізм Євгенія Булигіна (пам’яті видатної особистості)” розкриває основні моменти життя і творчості видатного аргентинського філософа права (харків’янина за народженням), заслуженого професора Університету Буенос-Айресу, президента Міжнародної асоціації філософії права і соціальної філософії (1999–2003), одного з найвпливовіших представників сучасного правового позитивізму. На основі автобіографічних штрихів, спогадів друзів та особистого досвіду спілкування автора з видатною особистістю описуються основні етапи життя та творчості Є. Булигіна: харківський, австрійський, аргентинський, космополітичний. Позитивно оцінюється вплив його академічних праць та особистості на розвиток сучасної філософії та теорії права в Україні.

Значну увагу в статті приділено аналізу філософсько-правового світогляду Є. Булигіна, який він однозначно ідентифікує як правовий позитивізм, але при поглибленому аналізі його розуміння права доповнюється відмінними ознаками і може бути визначене як аналітичний, методологічний та гуманістичний правовий позитивізм. Розкриваються головні методологічні положення теорії права Є. Булигіна, зокрема концепції нормативності, валідності, подолання юридичних прогалин та ін. Демонструється його полемічний дар на прикладі дискусій із Гансом Кельзенем та Робертом Алексі.

Читачі журналу також мають можливість у перекладі українською мовою ознайомитись із позицією **Александера Сомека**, професора Віденського університету (Австрія), щодо розрізнення та зіставлення двох моделей юридичної науки в контексті питання комодифікації. Професор Сомек пропонує короткий огляд континентального європейського (зокрема німецького) і американського підходів до юридичної освіти й юридичної науки. У статті досліджується, наскільки вчені-юристи, що працюють у цих культурах, є вразливими до спокуси комодифікації (перетворення своєї праці на товар), тобто зацікавлені в консультуванні клієнтів. Автор дійшов висновку, що ці стимули превалюють у країнах, де вчені-юристи вважають свою роботу низькооплачуваною, і там, де наукові традиції є слабкими. У статті досліджується, як комодифікація може негативно вплинути на культуру “юридичної науки” загалом і навіть зашкодити клієнтам.

На завершення номера публікується традиційний огляд матеріалів XXX Всесвітнього конгресу з філософії права та соціальної філософії, який був здійснений професором Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого **Сергієм Максимовим**. Конгрес відбувся влітку 2022 р. в Бухаресті. Загальна тема конгресу – “Справедливість, спільнота та свобода” – порушує фундаментальні питання кореляції двох основоположних цінностей сучасності – справедливості та свободи, опосередкованих спільнотою, у межах якої тільки й можлива реалізація як справедливості, так і свободи.

Головну увагу було зосереджено на аналізі змісту пленарних доповідей учасників конгресу, які з різних позицій розглянули взаємовідносини між справедливістю, свободою і спільнотою. Пленарні доповідачі приділили увагу таким питанням, як реалізм у політичній та правовій філософії; цивілізоване право націй; здійснення правосуддя і боротьба з грубими порушеннями прав людини; гендер, право та рівна свобода; риторика як філософія; війна в Україні та філософія права; парадокси буття; структурна расова несправедливість у контексті теорії Ролза; теорія та практика прав людини для антропоцену; рефлексивна інклюзивність і перспективи культурного протистояння; приватність, критичне мислення та расова справедливість; низці інших актуальних питань сучасної філософії права.

Наступний номер журналу під назвою “Право і війна: голоси філософів” буде присвячений філософському осмисленню співвідношення права і війни.